

Матеріали і дослідження
з археології Прикарпаття і Волині.
2014. Вип. 18. С. 322–329.

З ІСТОРІЇ АРХЕОЛОГІЇ

Віра ГУПАЛО

ПРОБЛЕМА ЛОКАЛІЗАЦІЇ ЛІТОПИСНОГО ЗВЕНИГОРОДА
У ІСТОРІОГРАФІЇ ХІХ–ХХ СТ.

З писемних джерел до нас дійшли згадки про три Звенигорода; при цьому на сучасній мапі України існує шість місцевостей з тотожною назвою. Це призвело до дискусії про місцезнаходження літописних Звенигородів, яка розпочавшись ще у 40-х роках ХІХ ст. не вщухає й досі. Розглянемо в загальних рисах переконливо доведені визначення.

Відомості про топонім “Звенигород” містяться у давньоруських літописах та документах ХV–ХVІ ст. Ці дані з інтерпретацією відповідних укладачів увійшли до енциклопедичних видань ХІХ століття [Baliński, Lipiński, 1844; Strzykowski, 1846, s. 9–10; Słownik geograficzny, 1881, s. 310–311; Słownik geograficzny, 1895, s. 689–696; Энциклопедический словарь, 1896; Encyklopedia Powszechna, 1899, s. 619], де виокремлюються топоніми “Звенигород” в межах Київської та Галицької земель.

Питання про локалізацію Звенигорода Київського ґрунтовно розглянув професор Київського університету Володимир Боніфатійович Антонович. Предметом його історичної розвідки стало повідомлення у літописі, датоване 1097 роком. Тоді у Києві князь Давид Ігоревич підступом захопив теребовлянського князя Василька Володаревича і під покровом листопадової ночі вивіз його у Звенигород – “а це є город невеликий коло Києва, так верстов із десять оддалеки” [Літопис Руський, 1989, с. 148]. Цей же населений пункт привернув увагу літописця ще тричі: у зв’язку з боротьбою Юрія Довгорукого за київський престол (1150–1151), коли війська супротивників підходили і ставали обозом довкола містечка на перепочинок, та під 1234 р., коли з міських укріплень зауважили передовий загін половців і повідомили Київ про небезпеку. В. Антонович ототожнював з цим Звенигородом рештки городища, що лежить на півдорозі між Києвом та Василевом. Розташована пам’ятка біля с. Хотів Києво-Святошинського району Київської області на правому березі потічка Сіракова і займає досить пласку вершину пагорба, оточеного з усіх боків ярами [Антонович, 1876, с. 41–46]. На вершині пагорба городище по периметру укріплене валом, а довкола підніжжя – ровом і ще однією лінією валу. У верхній лінії валу простежувалось шість розривів (в’їздів), навпроти яких насипано кургани, що прикривали отвори у валу. Площа городища становила біля 60 десятин (приблизно 7 га). З північної напільної сторони на відстані біля 100–200 сажень (приблизно 213–425 м) простежувалася лінія дуже знівельованого валу. Незначна площа, характер укріплень і скупі літописні свідчення про постій війська вказують, що це швидше був укріплений форпост на ближніх підступах до Києва. Таку локалізацію Звенигорода київського поділяли Олександр Андріяшев [Андріяшев, 1926, с. 43] та Борис Рибаків [Рибаків, 1970, с. 79]. Аналізуючи систему захисту Київської землі, Петро Толочко зараховує Звенигород, як фортецю, до важливих воєнно-стратегічних пунктів київської оборонної системи, що були влаштовані вздовж правої притоки Дніпра р. Стугни [Толочко, 1980, с. 119, 140]. Згідно інших припущень місто було розташоване поблизу с. Дзвінкове (Звонкове) Васильківського району Київської області [Максимович, 1877, с. 320–321]¹ чи біля с. Віта-Поштова Києво-Святошинського району [Літопис Руський, 1989, с. 552; Железняк, Корепанова, Масенко, Стрижак, 1985, с. 62].

На південь від Києва у сучасній Черкаській області (давніше Брацлавська земля) відоме містечко Звенигородка. Його В. Антонович окреслив як “Звенигород степовий чи Брацлавський” [Антонович, 1876, с. 41]. Звенигородка розташована на підвищенні над річкою Гнилий

¹ Цю думку переконливо розкритикував В. Антонович [Антонович, 1876, с. 46].

Тикіч при впадінні у неї потічків Звенигородка і Погибна; з давнім замком і містечком ототожнювали пагорб “Звенигора” (рештки городища?), що знаходився на відстані 3 км біля с. Гудзовка [Słownik geograficzny, 1895, s. 689–690; Гедзь, <http://www.m-zharkikh.name/uk/Smereka.htm>]. З останніх досліджень цікавим є припущення Тетяни Гедзь, згідно яких назва “Звенигород” є похідною від річки Синюхи². Замок Звенигород дослідниця розглядає як один із опорних оборонних пунктів Середнього Подніпров’я, розташованих вздовж річки Саврань на кордоні з територією, підконтрольною Кримському Ханству. На її думку, Звенигород степовий існував на лівому березі р. Синюхи, поблизу сучасного с. Синюхин Брід. Виник він ще у золотоординські часи (20-ті рр. XIV ст.) і лежав “*на перехресті шляхів, перший з яких проходив уздовж Південного Бугу, а другий направлявся від Південного Бугу до Дніпра, при чому проходив лівим берегом Синюхи*”. Зруйноване у першій чверті XVI ст. містечко на початку XVII ст. було відновлене, але з огляду на безпеку, перенесене на 200 км північніше [Гедзь, <http://www.m-zharkikh.name/uk/Smereka.htm>].

В межах Галицької землі відомо чотири місцевості з топонімом “Звенигород”. Так, біля с. Крутилів (Гусятинський район Тернопільської області) існує гора Звенигород з городищем на її вершині. Пагорб із стрімкими схилами здіймається на висоту 100 м над долиною р. Збруч³. Площа городища, оточена валом, становить 500×450 м. В його межах виділено дві частини, з яких південна функціонувала в XI–XII ст., а північна – у XII – першій половині XIII ст. Крутизна схилу пагорба, кам’яниста основа гори, каміння, що виступає на поверхню, а також система розташування валів, які залишали відкритим найбільш вразливий бік городища зі сторони Збруча – усе це, на думку дослідників пам’ятки Ірини Русанової і Бориса Тимощука [Русанова, 1993, с. 31–50] робило площадку городища малопридатною для звичайного життя. З огляду на специфічний характер речового матеріалу (зокрема значну кількість тваринячих та людських кісток зі слідами розчленування і дії вогню) дослідники інтерпретували пам’ятку як язичницьке святилище⁴. Городище Звенигород не ототожнюється з жодною із писемних згадок і, найімовірніше, було реліктом поганських культових центрів, що збереглися у важкодоступному і залісненому горбогір’ї Подільських Товтр.

Ще один Звенигород (Буцацький район Тернопільська область) – це село на лівому березі р. Стрипи лівої притоки Дністра. Тут не стверджено пам’ятки давньоруського часу⁵. Натомість на відстані 4,5 км на південний схід від села розташоване містечко Бучач. Замок, збудований у Бучачі в XIV ст. [Мацюк, 1997, с. 145], як опорний пункт входив до оборонної лінії, що захищала південне Поділля від задністрянського Пониззя, контрольованого спочатку Золотою Ордою, пізніше Османською імперією. Село Звенигород, найімовірніше, належало до приміських володінь власників замку князів Буцацьких, які надали його монастирю оо.

² Синюха=Синя вода=Syinavoda=Suynygrad=Swyna horda=Звенигород. Ймовірно, що цей топонім і обумовив плутанину у назві Звенигород-Свинигород. Показовим є, наприклад, вживання В. Татішевим термінів “Свинигород” і “свинигородці” при описі подій, що відбувалися біля Звенигорода, розташованого у Галицькій землі. Вслід йому йшов і А. Кіркор, який зазначав, що “*р. Свинью прозвали впоследствии (вероятно для благозвучия) Дзван или Дзвнячка, но народ, как мы лично убедились на местности, и теперь называет эту речку Свиньей*” [Кіркор, 1880, с. 163].

³ Це городище, очевидно, було відоме ще у 40-х рр. XIX ст., оскільки про нього, згідно М. Грушевського, згадували Н. Надеждін і К. Неволін [Грушевський, 1899, с. 2]; однак його помилково прив’язували до населеного пункту Товсте, яке лежить на р. Гнилій і розташоване з протилежного боку узгір’я, майже навпроти с. Крутилів. Нижче по течії р. Гнилої, південніше с. Товстого знаходиться с. Риштівці, біля якого також поміщають цю ж гору Звенигород [Ратич, 1957, с. 81; Археологічні пам’ятки, 1982, с. 154; Крип’якевич, 1984, с. 36]. Товсте і Риштівці у XIX ст. входили до одного маєтку і знаходилися приблизно на однаковій відстані від гори Звенигород – звідси й така розбіжність у прив’язці городища. Сьогодні ця пам’ятка увійшла у науковий обіг з прив’язкою до найближчого невеликого села Крутилів.

⁴ Вперше таку думку висловив ще А. Кіркор, коли у 1877 році здійснював огляд городищ, розташованих на вершинах пагорбів Медоборів, що тягнуться вздовж р. Збруч [Кіркор, 1880, с. 155–165].

⁵ В результаті сучасних археологічних обстежень терену на захід від с. Звенигород в урочищі Левада зафіксовано лише поселення трипільської культури, яке відкрили у 1991 р. Олександр Ситник, Микола Левчук, Марина Ягодинська.

Василіанів, розташованому у Бучачі; найраніше відомості про це село маємо з 1761 р., коли воно входило до бучацької парафії [Бучек, Седельник, 2006, с. 141–143].

Інше городище знаходиться на південній околиці села Дзвенигород (Борщівський район Тернопільської області). Розташоване в урочищі Городище на високому мисі лівого берега Дністра між гирлами двох річечок (Дзвинячки і безіменного потоку), що течуть по дні глибоких ярів і впадають у Дністер. Досі збереглися рештки земляних валів, що замикають у собі поверхню загальною площею біля 12 га. Увагу привертає план валів городища, укладених у вигляді прямокутника зі скісно зрізаним південно-східним кутом. На думку дослідників це пов'язано з переплануванням укріплень у нову добу [Миська, 2011, с. 189–190]. З давньоруським городищем дослідники ототожнюють, насамперед, південну мисоподібну частину виступу, де виявлено фрагменти кружального посуду XII ст. Тут збереглися два невеликі відрізки валів. В результаті археологічних досліджень на незначній ділянці укріплень в основі валу стверджено сліди дерев'яних конструкцій [Сохацький, 1993, с. 13]. Прямокутна частина укріплень з в'їздом від півночі, найімовірніше, походить від замку (князів Коріатовичів чи Острозьких), знищеного у середині XVI ст. [Słownik geograficzny, 1881, s. 310]⁶. В межах пізньосередньовічних укріплень у 1991 р. під час земляних робіт зібрано уламки кружального посуду XVI–XVII ст. та відкрито фрагмент кам'яного фундаменту будівлі [Сохацький, 1994, с. 6–7]. Поблизу городища у 1877 р. розкопано підплитове поховання [Kirkor, 1878, s. 3–18]. Ймовірно, також із поховання, але випадково знищеного [Janusz, 1918, s. 61], походить горщик з накривкою, переданий у Музей Любомирських у Львові [Katalog, 1877, s. 8]. Довкола цього городища виступають назви річок (Дністер, Серет) і давніх городів (Теребовля, Галич, Ушиця, Микулин), згадані у літописі в зв'язку з подіями у Звенигороді.

Рештки городища і замчища досі існують біля села Звенигород (Пустомитівський р-н Львівської обл.), яке у писемних джерелах ще у XVIII ст. виступало як містечко. Тут протікає річка Білка та неподалік розташовані Голі гори і Рожне поле, згадані у літописі.

Підсумовуючи огляд відомих на сьогодні топонімів “Звенигород”, слід зазначити, що усі вони були відомі історикам у першій половині XIX ст., коли з під пера вчених поставали праці з загальної історії східних слов'ян, починаючи з найдавніших часів. Зрозуміло, що самі дослідники, за окремими винятками, не обстежували особисто ці місцевості, а, здебільшого, користувалися мапами, повідомленнями сучасних їм інформаторів тощо. Як наслідок, непевність літописних відомостей щодо “Звенигородів” поглиблювалась суб'єктивними міркуваннями окремих авторів досліджень. Тоді на тлі невеличких городів, якими згідно джерел виступають Звенигород Київський та Звенигород Брацлавський, особливу увагу істориків привернув Звенигород, який як столиця князівства, був пов'язаний з важливими подіями у Галицькій землі. При цьому, щоби оцінити роль міста в історії формування політичних відносин як Галицької, так і Давньої Русі в цілому, важливо було встановити його локалізацію, з'ясувати, передусім, середовище, в якому могло виникнути і розвиватись велике столичне місто. Натомість, вільне і частенько поверхневе трактування історичних джерел призводило, як влучно висловився Михайло Грушевський, до *mixtum compositum*, що автоматично перекочувало з одного видання у друге і не сприяло встановленню істинного стану речей⁷. У цій ситуації вирішальним аргументом виступили літописні “орієнтири”, відзначені лише у двох місцевостях (у Звенигороді на Дністрі і у Звенигороді під Львовом), що обумовило появу праць, де локалізацію князівської столиці прив'язували альтернативно до одного з названих пунктів. Думку про розташування князівського Звенигорода на Дністрі висунули Микола Карамзін, Микола Арцибашев, Францішек Сярчинський, Михайло Погодін, Адам Кіркор [Карамзин, 1852; Siarczyński, 1829, s. 36–39; Погодін, 1850, с. 169; Кіркор, 1880, с. 163]. Сучасні дослідники вважають, що власне про цей Звенигород писав у XII ст. ал-Ідрісі. Згідно путівника арабського вченого місто виступає одним з важливих пунктів на торговому шляху Польща-Галицько-Волинська Русь-Візантія [Коновалова, 1999, с. 133–143]. Натомість,

⁶ Тут руїни замку помилково ототожнюються із замком Сенявських у Звенигороді під Львовом.

⁷ Достатньо порівняти статті у вище згаданих енциклопедичних виданнях XIX ст.

Леонтій Войтович розглядає Звенигород на Дністрі як столицю уділу, в якому сидів Іван Ростиславич (Берладник) і контролюючи оборонну лінію на Середньому Дністрі, управляв територією межиріччя Дністра, Пруту, а також Дністровським Пониззям. Розбудовуючи припущення, дослідник схильний бачити столицю Івана Берладника на місці городища біля с. Дзвинячка (Борщівського р-ну Тернопільської обл.), яку потім перенесли на місце городища біля с. Більче Золоте (Борщівського р-ну Тернопільської обл.) [Войтович, 2011, с. 19, 22–23].

Місцезнаходження Звенигорода неподалік Львова обстоювали Микола Надеждін, Костянтин Неволін, Денис Зубрицький, Василь Ільницький, Ізидор Шараневич, Антоні Шнайдер, Бенедикт Площанський [Зубрицький, 1852–1855; Шараневич, 1863; Schnajder, 1872, s. 151–166, 225–237; Площанский, 1880, с. 39–45]. Тут варто зупинитись докладніше на кількох працях, присвячених винятково Звенигороду.

Так, В. Ільницький вперше описав місцевість та рештки земляних укріплень городища у селі Звенигород під Львовом, проаналізував літописні повідомлення та дав до них свої коментарі, зробив спробу визначити місця двох найбільших битв (1211 і 1227) [Ільницький, 1861]. Окремо привертають увагу примітки, у яких автор подає критичну оцінку змісту епіграфічного джерела (пам'ятної плити) з початку XVIII ст. Дослідник вказує на непевність інформації про перемогу над Тамерланом, натомість підкреслює достовірність і вагомість повідомлення про викопні знахідки, виявлені під час будівництва замку Адамом Сенявським; особливо важливими були розважання автора про складові частини міста – замок, укріплення (остроги), територію власне міста і розташування передмість, а також висновки про самоврядування у місті та участь горожан у політичному житті князівства. Ця публікація В. Ільницького викликала певний резонанс у науковому середовищі. Першим відгукнувся на неї Август Беловський. У своїй рецензії він поділяє і додатково обґрунтовує думку про розташування літописного Звенигорода під Львовом, а також подає цікаві пояснення щодо будівельних праць на замку, почерпнутих з документів його власного архіву [Bielowski, 1862, s. 378–386]⁸.

Праця В. Ільницького надихнула звенигородського пароха о. Григорія Савчинського також опублікувати історичні відомості про Звенигород і довколишні села, що містилися в давніх актах звенигородської церкви св. Миколая [Савчинский, 1870, с. 37–40]⁹.

Поряд з тим за три чверті століття накопичилась досить об'ємна і суперечлива література предмету, що спонукало відомого львівського краєзнавця Антоні Шнайдера знову звернутись до проблем, пов'язаних з історією Звенигорода. З під його пера виходить ґрунтовна праця, де подано критичний огляд відомої на той час історіографії Звенигорода [Schneider, 1872, s. 151–166, 225–237]. Згадавши низку праць, в яких пізньосередньовічні відомості про “Звенигороди” з різних місцевостей були помилково ототоженні з літописним Звенигородом, автор однозначно виповівся за Звенигород під Львовом. Цікаво подано ним докладний аналіз літописних повідомлень з коментарями і історичною оцінкою кожної події. Не менш важливими є вперше зібрані А. Шнайдером, документально підтверджені відомості про долю Звенигорода після монголо-татарського нашествия, коли, з часу підкорення Галичини польським королем Казимиром Великим, містечко у складі маєтків переходило у спадок до різних польських шляхетських родин. Заслужовує на увагу опис місцевості довкола городища, решток земляних укріплень, руїн замчища та знахідок, виявлених на його території.

Знову питання про локалізацію літописного Звенигорода піднімає у 1886 р. Ян Лям, талановитий сатирик і новеліст, який вже після смерті А. Шнайдера¹⁰ яскраво виступив в якості опонента В. Ільницького. З під пера Я. Ляма вийшла праця, присвячена Звенигороду на Дністрі

⁸ Оцінюючи на загал позитивно цю історичну розвідку А. Беловський вказав на окремі недоліки: на невідповідність дати першої згадки про Звенигород (1084 замість 1086 р.), про некоректність вживання окреслення перемишльсько-галицька земля для X–XI ст. та терміну “Лаврентієвська летопись” (настоюючи на визначенні списку Лаврентієвський).

⁹ Подає оповідання про походження назви Звенигород.

¹⁰ Помер 25 лютого 1880 р. [Булик, 2010, с. 442].

[Lam, 1887]. Автор намагався розглянути описані в літописах події і ретроспективно відтворити перебіг воєнних кампаній з прив'язкою до фізико-географічних особливостей місцевості. Описи Я. Ляма дуже реалістичні, що пояснюється його особистим перебуванням у цьому районі. Тому місцями його твердження, на перший погляд, видаються переконливими, зокрема при інтерпретації географічних назв Рожне поле, річка Люта. Серед контраргументів, які висував Я. Лям щодо Звенигорода під Львовом – це відсутність у літописі р. Білки у Звенигороді, обмеженість заболоченої території, де неможливе функціонування великого міста і що, начебто найважливіше – цей Звенигород не став у пізньому середньовіччі, як інші значніші княжі міста, королівщиною чи староством і т.д. Написана цікаво, місцями, можливо, надто емоційно, уся праця Я. Ляма на загал просякнута сатиричними нотками, скерованими, передусім, навіть не на спростування, а на категоричне заперечення тверджень В. Ільницького. Переконавання в істинності своїх поглядів, на жаль, не дозволили Я. Ляму з таким же запалом і неупередженістю проаналізувати місцевість довкола Звенигорода під Львовом. При цьому відгомонам на перші (ще побіжні) покликання на поодинокі археологічні артефакти (до яких зверталися В. Ільницький та А. Шнайдер) є його ущипливий заклик “... *kto chce szukać tam* (у Звенигороді під Львовом – В. Г.) *zabytków, niechaj jedzi aż nad Dniestr, a nie kontentuje się wycieczką do Wodnik*” [Lam, 1887, s. 32].

Відповідь на статтю Я. Ляма з'явилася лише через тринадцять років. Василь Ільницький, який кинув виклик усталеним стереотипам історичного мислення, вже відійшов у вічність¹¹ і не міг побачити як безпідставність інтерполяцій Я. Ляма була успішно розвінчана Михайлом Грушевським у його праці “Звенигород Галицький”, опублікованій у 1899 р. [Грушевський, 1899, с. 1–28]. Ця стаття стала переломним моментом у суперечках, що вже занадто затягнулись. Отже, М. Грушевський ретельно проаналізував здобутки своїх попередників (співставлення літописних повідомлень з топографічними особливостями місцевостей) і критично оцінив спроби тенденційного використання писемних джерел (твердження про допущення помилок при описі місцевостей у літописах і т.п.). Судячи з побіжної згадки (“у місцевої людности, скільки міг я розвідатись”) дослідник особисто побував у Звенигороді під Львовом, підтвердженням чого є дуже детальний опис розташування села і мережі річечок та сіл довкола нього. Отримані дані вчений залучає при розгляді, передусім, тих літописних оповідань, що містять топографічні вказівки, а власне події 1144, 1210, 1227 рр. і приходять до висновку, що “літописні відомости вказують на Звенигород під Львовом як на єдино можливий з галицьких Звенигородів... і нічим не натякають на існування в Галицькій Русі ще якогось иньшого, другого Звенигорода” [Грушевський, 1899, с. 10]. На підтвердження цієї тези М. Грушевський опирається на археологічний матеріал, що для того часу було не тільки новаторським, але й неспростовним аргументом. Він ретельно аналізує ті, ще нечисленні артефакти, що почали накопичуватися у музеї Старопігії, або осідали у приватних колекціях любителів старожитностей, залучає низку предметів, які йому вдалося зібрати особисто. Це знахідки показові: бронзова гривна, браслети та персні, виконані із срібла, бронзи, скла, кам'яні та скляні намистини, кам'яні та бронзові натільні хрестики, іконки та енкалпіони із бронзи, а також вкриті поливою керамічні плитки від долівки культової споруди, олов'яні торгові пломби та підвісні печатки-молебдобули від давніх документів (в тому числі київського митрополита Костянтина). Зібрані на значній території у різних кутках села, артефакти виразно засвідчили існування великого і багатого міста. Тут доречно підкреслити сам підхід вченого до джерел писемних і речових “... історичні відомости про положення Звенигорода... аж при фактах археологічних набирають безперечної сили до переконання” [Грушевський, 1899, с. 1]. Звертаючись до питання виникнення Звенигорода, М. Грушевський схильний був бачити його в числі “*иных городов*” Червенських, захоплених князем Володимиром Святославичем у 981 р. “Аж до середини XIII в. на верхнім Побужжю між Перемишлем і Бужськом ми не бачимо властиво ніякого визначнішого міста окрім Звенигорода, і є повна правдоподібність думати,

¹¹ Помер у 1895 р.

що він вже під час прилучення цієї території до Київської держави належав до видатніших пунктів між тими “іншими городами”, що уважали своїм політичним центром десь у X ст. Червень” [Грушевський, 1899, с. 12].

Таким чином, праця М. Грушевського поклала край півсторічній дискусії і вивела на історичну карту Європи один з найбільш потужних і розвинутих політичних центрів Давньої Русі, розташованих на теренах Галицької землі. У літературі предмету це місто поряд із Звенигородом Московським, Звенигородом Київським, Звенигородом Брацлавським отримало назву Звенигород Галицький.

ЛІТЕРАТУРА

Андріяшев О.

- 1926 Нарис історії колонізації Київської землі до кінця XV віку // Київ та його околиця в історії і пам'ятках. – Київ.

Антонович В.Б.

- 1876 О местоположении древнего киевского Звенигорода // Древности. Труды Московского Археологического общества. – Москва. – Т. 6. – С. 41–46.

Археологічні пам'ятки

- 1982 Археологічні пам'ятки Прикарпаття і Волині ранньослов'янського і давньоруського періодів. – Київ. – 192 с.

Булик Н.

- 2010 Антоні Шнайдер: штрихи до наукового портрету львівського археолога // МДАПВ. – Львів. – Вип. 14. – С. 440–453.

Бучек М., Седельник І.

- 2006 Латинська архідієцезія латинського обряду. Ілюстрована розповідь. Парафії, костели та каплиці (Івано-Франківська, Тернопільська і Чернівецька обл.). – Львів. – 363 с.

Войтович Л.

- 2011 Границы Галицко-Волынского государства // Русин. Международный исторический журнал / Отв. ред. С.Г. Суляк. – Кишинев. – № 3 (25). – С. 5–26.

Гедзь Т.

- До питання про існування та локалізацію “степового” Звенигорода. – <http://www.m-zharkikh.name/uk/Smereka.htm>.

Грушевський М.

- 1899 Звенигород Галицький // Записки НТШ. – Львів. – Т. XXXI. – С. 1–28.

Энциклопедический словарь

- 1896 Энциклопедический словарь / Издатели Ф. Брокгаузъ, И. Ефрон. – С. Петербург.

Желєзняк І.М., Корєпанова А.П., Масєнко Л.Т., Стрижак О.С.

- 1985 Етимологічний словник літописних географічних назв Південної Русі. – Київ. – 255 с.

Зубрицький Д.

- 1852–1855 История Древнего Галицко-Русского княжества. – Львов. – Т. II.

Ильницький В.

- 1861 Стародавнии галицкіи города. Стародавний Звенигородъ. – Львовъ. – Ч. 1. – 23 с.

Карамзин Н.М.

- 1852 История государства Российского. – Санкт-Петербург. – Т. 1.

Киркор А.К.

- 1880 Обь археологическихъ изследованияхъ въ Подоліи въ 1877 году // Древности. Труды Московского Археологического общества. – Москва. – Т. 8. – С. 155–165.

Коновалова И.Г.

- 1999 Восточная Европа в сичинении ал-Идриси. – Москва. – 255 с.

Крип'якевич І. П.

- 1984 Галицько-Волинське князівство. – Київ. – 175 с.

Літопис Руський

1989 Літопис Руський (за Іпатським списком) / Перекл. З давньорус. Л.Є. Махновця. – Київ. – 592 с.

Максимович М.А.

1877 Собрание сочинений. – Киев. – Т. II.

Мацюк О.

1997 Замки і фортеці Західної України. – Львів. – 160 с.

Миська Р.

2011 Тербовельська земля в XI–XIII ст. (за археологічними джерелами) // МДАПВ. – Львів. – Вип. 15. – С. 186–209.

Площанский В.

1880 Некоторые села Галицкой Руси // Литературный сборник Галицко-русской матицы. – Львов. – С. 39–45.

Погодин М.П.

1850 Исследования, заметки и лекции. – Москва. – Т. IV.

Ратич О.О.

1957 Древнеруські археологічні пам'ятки на території західних областей УРСР. – Київ. – 96 с.

Русанова И.П., Тимошук Б.А.

1993 Языческие святилища древних славян. – Москва. – 217 с.

Рыбаков Б.А.

1970 Политическое и военное значение южной “Русской земли” в эпоху “Слова о полку Игореве” // Историческая география России. – Москва.

Савчинский Г.

1870 Стародавний Звенигородъ // Литературный сборник. – Львовъ. – С. 37–40.

Сохацький М.

1993 Археологічні роботи Борщівського краєзнавчого музею в 1991–1993 рр. // Літопис Борщівщини. – Борщів. – Вип. 3. – С. 10–22.

Сохацький М.

1994 Оборонні замки на Борщівщині (сучасний стан збереження та перспективи досліджень) // Літопис Борщівщини. – Борщів. – Вип. 6. – С. 4–15.

Толочко П.П.

1980 Киев и Киевская земля в эпоху феодальной раздробленности XII–XIII веков. – Киев. – 224 с.

Шараневич И.

1863 История Галицко-Владимирской Руси. От найдавейших времен до року 1453. – Львов. – 462 с.

Baliński M., Lipiński T.

1844 Starożytna Polska pod względem historycznym, geograficznym i statystycznym. – Warszawa.

Bielowski A.

1862 Ильницкий В. Стародавний галицкіи города. Стародавний Звенигородъ: сочинитель Василь Ильницкий, въ Львове 1861 // Czasopism naukowy księgozbioru publicznego imienia Ossolińskich. – Lwów. – S. 378–386.

Encyklopedia

1899 Encyklopedia Powszechna / Nakładem S. Orgelbranda. – Warszawa. – Т. IV.

Janusz B.

1918 Zabytki przedhistoryczne Galicji wschodniej. – Lwów. – 310 s.

Katalog

1877 Katalog muzeum imienia Lubomirskich. – Lwów. – 158 s.

Kirkor A. H.

1878 Sprawozdanie i wykaz zabytków złożonych w Akademii Umiejętności z wycieczki archeologiczno-antropologicznej w r. 1877 // ZWAK. – Kraków. – S. 3–18.

Lam J.

1887 Starożytny Dźwinogród i Różne Pole. – Lwów. – 35 s.

Schnajder A.

1872 Dźwinogród pod Lwowem // Dodatek do “Gazety Lwowskiej”. – Lwów. – S. 151–166, 225–237.

Starczyński F.

1829 Dzieje niegdyś Księstwa Trembowelskiego i Dźwinogrodzkiego // Czasopismo naukowe księgozbioru publicznego imienia Ossolińskich. – Lwów. – Z. IV. – 39 s.

Słownik geograficzny

1881 Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. – Warszawa. – T. II. – S. 310–311.

1895 Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. – Warszawa. – T. XIV. – S. 689–696.

Strzykowski M.

1846 Kronika Polska, Litewska, Zmódzka i wszystkiej Rusi. – Warszawa. – T. 2. – S. 9–10.

Vira HUPALO

PROBLEM OF LOCALIZATION OF ANNALISTIC ZVENYHOROD
AT HISTORIOGRAPHY OF XIX–XX CENTURY

Review of discussion which took place in XIX century and was dedicated to issue of localization of Zvenyhorod is made at the article. Mention of this city in chronicle is dated to 1087 in association with some events on the territory of South-Western Rus'. Known “Zvenyhorods”, where remains of Early Medieval cultural layer was found are characterized and compared with their annalistic toponyms. M. Hrushevs'kyi's scientific work is emphasized, at which place of Zvenyhorod was finally localized on the territory of Halych land.